

УДК 341.215

В.І. Любашенко,

аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНЕ СПІВТОВАРИСТВО В КОНЦЕПЦІЇ «ОБОВ'ЯЗОК ЗАХИЩАТИ»

Анотація. У статті автор розкриває категорію міжнародного співтовариства, зазначає її головні аспекти та місце в концепції «обов'язок захищати». Автор приділяє увагу міжнародно-правовій природі міжнародного співтовариства, розглядає різні підходи до його визначення, а також аналізує юридичну техніку агентування, яка використовується в концепції «обов'язок захищати». Робиться висновок про те, що міжнародне співтовариство як дестинатор міжнародного права, завдяки техніці агентування, представляється в концепції не абстрактною конструкцією, а окремими суб'єктами дії, причому на кожній окремій стадії концепції перелік таких суб'єктів різний.

Ключові слова: міжнародне співтовариство, обов'язок захищати, відповідальність за захист, ООН, інтервенція.

Постановка проблеми. Міжнародне співтовариство є широковизнаним терміном у міжнародному праві, який використовується в міжнародно-правових актах і рішеннях міжнародних судів. Різні органи ООН також багато разів застосовували термін «міжнародне співтовариство» у своїх документах. Проте, доктрина міжнародного права не виробила єдиного визначення міжнародної спільноти. У міжнародному праві термін «міжнародне співтовариство» необхідний для формулювання концепцій *jus cogens*, *erga omnes*, загальної спадщини людства, а також концепції «обов'язок захищати». Саме в такому плані Міжнародний суд застосовує категорію «міжнародне співтовариство».

Сама ж концепція «обов'язок захищати» сформульована в Підсумковому документі Всесвітнього саміту 2005 року та спрямована на захист людства від геноциду, етнічних чисток, військових

злочинів і злочинів проти людства. Концепція складається з багатьох елементів і являє собою м'який інструмент міжнародного права, який активно застосовується міжнародними організаціями. З огляду на зростаючу підтримку концепції в міжнародному праві та міжнародній політиці, зокрема на рівні ООН, актуальним є розгляд категорії міжнародного співтовариства в межах концепції «обов'язок захищати» як суб'єкта її застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених займалися питанням визначення поняття «міжнародне співтовариство» в міжнародному праві. Серед таких треба назвати Б. Сімму, А. Паулуса, Х. Мослера, Г. Хернандеза, О. Мережка, Д. Кувалі, Г. Амвана, Х. Насу. Проте майже всі дослідження в цій сфері пов'язують визначення міжнародного співтовариства з концепціями *jus cogens* та *erga omnes* і не приділяють уваги правовій природі міжнародного

співтовариства в концепції «обов'язок захищати».

Формування мети. Метою даного дослідження є розгляд формулювання категорії «міжнародне співтовариство» загалом в доктрині й міжнародно-правових актах, а також аналіз правової природи міжнародного співтовариства в концепції «обов'язок захищати». У зв'язку з цим у статті розглядається розуміння міжнародного співтовариства з правового погляду та техніка реалізації його функцій у концепції «обов'язок захищати».

Викладення основного матеріалу. Термін «міжнародне співтовариство» згадується в багатьох документах, зокрема у ст. 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, де він використовується для розкриття правової природи імперативних норм. У Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння міжнародне співтовариство може виступати потерпілим суб'єктом (ст. 42, ст. 48). У Римському статуті Міжнародного кримінального суду термін застосовується для формулювання концепції міжнародних злочинів (ст. 1, ст. 5 — «злочини, що викликають стурбованість усього міжнародного співтовариства»), проте лише в російськомовному варіанті; в англо- і франкомовних варіантах не згадується міжнародне співтовариство (англ.: «*the most serious crimes of international concern*»; фр.: «*les crimes les plus graves ayant une portée internationale*»). Надалі Міжнародний суд ООН не раз використовував термін «міжнародне співтовариство» у своїх рішеннях (*International Status of South West Africa, 1950; Case Concerning Barcelona Traction, Light, and Power Company, Ltd, 1970; United States Diplomatic and Consular Staff In Tehran, 1980; The Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 1996* і т.д.).

Сама ООН дуже часто використовує термін «міжнародне співтовариство» в резолюціях своїх органів. Незважаючи на використання цього терміну в міжнародних нормативних актах та судових рішеннях, держави не дійшли згоди щодо точного його визначення.

Поняття «міжнародне співтовариство», за своєю суттю, є абстрактною конструкцією, або юридичною фікцією, наділеною характерними ознаками. У деяких випадках міжнародне співтовариство застосовується просто для визначення міжнародної системи як такої [9, с. 268]. З визначення міжнародного співтовариства, наведеного в першому виданні енциклопедії Макса Планка, можна виділити дві головні необхідні умови для винайдення терміну: системність складових частин, членство в якій відбувається з факту формальної ідентичності як окремих суб'єктів (тобто наявність системи міжнародних відносин); і наявність загальних завдань і цілей [7, с. 309-312]. Водночас, саме друга умова є необхідною для формулювання категорії міжнародного співтовариства: будь-яке формулювання концепції міжнародного співтовариства, яке здатне генерувати правові наслідки, вимагає вийти за рамки реалізації індивідуальних інтересів держав по відношенню до міжнародного спільного інтересу [6, с. 19]. Таким чином, саме наявність спільного інтересу формує зі системи міжнародного спілкування держав, організацій та інших суб'єктів міжнародне співтовариство.

Як зазначає А.А. Мережко, поняття «міжнародне співтовариство» має два значенні: вузьке й широке. У вузькому значенні під міжнародним співтовариством мається на увазі сукупність суверенних держав, які підтримують між собою взаємні відносини, що врегульовані міжнародним правом [2, с. 12]. У широкому значенні термін був визна-

чений Комісією з міжнародного права. Комісією було підкреслено, що міжнародне співтовариство в широкому сенсі має охоплювати не лише держави, державоподібні утворення, міжнародні урядові організації та нації, що борються за незалежність, а й неурядові міжнародні організації, окремих індивідів, а також жертв порушень прав людини, враховуючи практику гуманітарної інтервенції [10]. Визначення такого кола елементів міжнародного співтовариства в широкому сенсі, з огляду на чималий спектр заходів, які використовуються концепцією «обов'язок захищати», підходить для використання в межах даної концепції.

Треба зазначити, що не можна говорити про міжнародне співтовариство як суб'єкт міжнародного права, адже воно не володіє всіма елементами міжнародної правосуб'єктності. Міжнародне співтовариство не тотожне сукупності всіх держав, організацій та інших суб'єктів, а являє собою абстрактний суб'єкт із відокремленим від вищезазначених суб'єктів їхнім спільним інтересом, який приписується співтовариству. Суб'єктом міжнародного права можна назвати міжнародне співтовариство лише у разі його персоналізації у вигляді ООН або іншої міжнародної організації; проте, навряд чи ці поняття є тотожними. У міжнародному праві міжнародне співтовариство виступає як дестинатор — володар спільного правового інтересу та прав, які впливають із цього інтересу, але ці права реалізуються опосередковано, а не прямо.

Концепція «обов'язок захищати» має декілька вимірів: з одного боку, первинний обов'язок захищати власне населення лежить на державі, з іншого — міжнародне співтовариство теж несе обов'язком захищати населення у випадках, коли держава не в змозі (або не бажає) це робити. У статті піде мова

саме про вторинний обов'язок міжнародного співтовариства захищати населення, який і реалізується на рівні ООН та інших міжнародних організаціях.

Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року визначає суб'єктом, який застосовує концепцію «обов'язок захищати», міжнародне співтовариство («139. Міжнародне співтовариство, діючи через Організацію Об'єднаних Націй, зобов'язано також використовувати...»). Однак, у цьому ж документі визначається, що міжнародне співтовариство виконує свій «обов'язок захищати» через ООН (але не тільки через неї), а щодо військових акцій згадується РБ ООН, і тільки через неї держави зобов'язуються вживати заходи на основі Глави VII Статуту ООН («У зв'язку з цим ми готові вжити колективних дій, своєчасним і рішучим чином, через Раду Безпеки...»). Тобто, суб'єктом, що застосовує концепцію, визнається міжнародне співтовариство, яке на кожній окремій стадії діє через різні органи, організації та інститути; у Підсумковому документі Всесвітнього саміту згадується про ООН та РБ ООН, ГА ООН та регіональні організації.

На відміну від концепцій *jus cogens* й *erga omnes*, у концепції «обов'язок захищати» міжнародне співтовариство виступає не формальним (пасивним) власником певних прав, а активним суб'єктом дії, і саме тому для здійснення «обов'язку захищати» необхідна схема агентування. Можна погодитись із Х. Насу, що згадка міжнародного співтовариства й ООН у Підсумковому документі 2005 року дозволяє говорити про останню як «агента, через якого міжнародне співтовариство виконує свій обов'язок» [8, с. 382]. У цьому випадку абстрактне формулювання категорії «міжнародне співтовариство» не може бути застосовано (на відміну від концепцій *jus cogens* й *erga omnes*). Необхідна

персоналізація міжнародної спільноти; деякими вченими міжнародне співтовариство персоналізується або представляється у вигляді універсальної міжнародної організації — Ліги Націй або ООН [1]. Однак, важливо також те, що в Підсумковому документі Всесвітнього саміту 2005 року міжнародне співтовариство не ототожнюється з ООН або її органами, а виступає лише володарем обов'язку, який реалізується за допомогою агентування права на втручання ООН, а в разі військової акції — РБ ООН. Тобто, міжнародне співтовариство не персоналізується у вигляді ООН, а лише передає ООН (та іншим суб'єктам) деякі права для здійснення «обов'язку захищати».

Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року також визначає, що можливість представлення міжнародного співтовариства на різних стадіях концепції мають різні суб'єкти. Водночас, Підсумковий документ лише розмежовує військові й невійськові заходи. Насправді, на кожній окремій стадії концепція залучає різне коло суб'єктів для виконання поставлених перед нею завдань. Ще Міжнародна комісія з державного суверенітету та інтервенції у своїй доповіді 2001 року говорить про те, що на окремих стадіях повинно бути задіяно якомога більше суб'єктів для закріплення й виконання «обов'язку захищати» [4, с. 16]. У разі «обов'язку попереджати», першого стовпа концепції, коло суб'єктів найбільш широке: визнані суб'єкти міжнародного права, неурядові організації (як міжнародні, так і національні), жертви порушень прав людини, тобто міжнародне співтовариство *sensu largo*. «Обов'язок реагувати» закріплений у Підсумковому документі. Держави, міжурядові організації та ООН мають право провадити невійськові заходи від імені міжнародного співтовариства. Здійснювати військові акції

має право лише РБ ООН відповідно до Статуту ООН, у якому закріплена можливість здійснення військових акцій регіональними організаціями, але лише із санкції РБ ООН. Тобто, на стадії «обов'язку реагувати» задіяно міжнародне співтовариство *stricto sensu*; військові акції виділяються в окремий етап, де задіяна лише РБ ООН з відповідними повноваженнями.

Окремо варто зауважити про представлення міжнародного співтовариства на стадії побудови миру (т.зв. «обов'язок відновлювати»). У цьому випадку, як показує практика побудови миру, міжнародне співтовариство виступає *sensu largo*, при цьому ступінь участі кожного суб'єкта визначається на *ad hoc* основі. Справа в тому, що участь тих чи інших суб'єктів може бути небажана, або ж явно завдавати шкоди відновленню держави (внаслідок проведення суб'єктом військової акції, або ж унаслідок ворожого ставлення до такого суб'єкту населення й т.і.). На цьому етапі великого значення набуває співпраця з внутрішньодержавними суб'єктами — організаціями, партіями, групами індивідів. Вони виступають одночасно як безпосередні об'єкти відновлення, і як суб'єкти дії, що допомагають відновлювати країну й публічну владу.

Усе вищевикладене належить до здійснення «обов'язку захищати» за допомогою, насамперед, ООН і її органів. Однак, треба підкреслити, що Африканський Союз закріпив «обов'язок захищати» у своєму Установчому акті (ст. 4) безвідносно до положень інших нормативних документів. Згідно з нормою Установчого акту АС, військову акцію Союз може провадити без згоди РБ ООН, що суперечить положенням Підсумкового документа Всесвітнього саміту 2005 року. Однак, у практиці АС ще не було таких випадків (хоча були випадки отримання санкції РБ ООН *post factum*). Крім того,

положення Установчого акту Африканського Союзу викликають занепокоєння як серед учених, так і серед урядів деяких африканських країн [3; 5], що говорить про те, що дана норма є формальною та її використання на практиці без згоди РБ ООН і поза рамками Статуту ООН майже неможливо.

Висновки. Можна підсумувати, що міжнародне співтовариство в концепції «обов'язок захищати» виступає активним суб'єктом дії, для чого державами вводиться схема агентування. Але міжнародне співтовариство не є суб'єктом міжнародного права, а виступає дестинатором. На кожній окремій стадії «обов'язку захищати» міжнародне співтовариство представляється за допомогою різного кола суб'єктів. Завдяки такій техніці, суб'єкти як представники

міжнародного співтовариства набувають нові повноваження, спрямовані на виконання не їхніх власних функцій (хоча наділені права повинні кореспондувати міжнародно-правовому статусу суб'єкта), а «обов'язку захищати» всього міжнародного співтовариства. У результаті, міжнародне співтовариство представляється в концепції «обов'язок захищати» не абстрактною конструкцією, а визначеними суб'єктами на кожній окремій стадії. Таке «представлення» виходить із формулювань концепції в Підсумковому документі Всесвітнього саміту 2005 року та доктрини. Наразі необхідним є більш детальне закріплення в міжнародно-правових документах (актах ООН) прав й обов'язків різних суб'єктів щодо концепції «обов'язок захищати» на кожній окремій стадії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa), Preliminary Objections, Judgment of 21 December 1962: I.C. J. Report; 1962.
2. Мережко, О.О. Проблеми теорії міжнародного публічного та приватного права/ Олександр Мережко. — К.: Юстиніан, 2010. — 320 с.
3. Kuwali, D. Africa and the Responsibility to Protect: Article 4(h) of the African Union Constitutive Act / Dan Kuwali, Frans Viljoen. — London, New York: Routledge, 2014.
4. The Responsibility to protect. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty — Ottawa, International Development Research Centre, 2001.
5. Amvane G. Intervention pursuant to article 4(h) of the Constitutive Act of the African Union without United Nations Security Council authorization / Gabriel Amvane // African Human Rights Law Journal. — Vol. 15, No. 2, 2015. — P. 282-298.
6. Hernandez, Gleider I. A Reluctant Guardian: the International Court of Justice and the Concept of 'International Community' / Gleider I. Hernandez // British Yearbook of International Law. — Vol.83, Issue 1, 2012. — P. 13-60.
7. Mosler, H. 'International Legal Community' // RL Bindschedler et al. (ed), Encyclopedia of Public International Law, (Max Planck Institute) vol. 7. — North-Holland, Amsterdam, 1992. — P. 309-312.
8. Nasu, Hitoshi. The UN Security Council's responsibility and the "responsibility to protect"/ Hitoshi Nasu// Max Planck Yearbook of United Nations Law. — Vol.15, 2011. — P. 377-418.
9. Simma, B. The International Community: Facing the Challenge of Globalization / Bruno Simma, Andreas L. Paulus // European Journal of International law. — No. 9, 1998. — P. 266-277.
10. Report of the International Law Commission on the work of its fifty-second session (2000). Topical summary of the discussion held in the Sixth Committee of the General Assembly during its fifty-fifth session prepared by the Secretariat. Document A/CN.4/513. — URL: http://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_55_10.pdf

Любашенко В.И.

Международное сообщество в концепции «обязанность защищать».

Аннотация. В статье автор раскрывает категорию международного сообщества, определяет главные аспекты и его место в концепции «обязанность защищать». Автор обращает внимание на международно-правовую природу международного сообщества, рассматривает разные подходы к его определению, а также анализирует юридическую технику агентирования, которая используется в концепции «обязанность защищать». Делается вывод о том, что международное сообщество в качестве дестинатора международного права, благодаря технике агентирования, представляется не абстрактной конструкцией, а отдельными субъектами действия, причем на каждой отдельной стадии концепции перечень таких субъектов разный.

Ключевые слова: международное сообщество, обязанность защищать, ответственность за защиту, ООН, интервенция.

V. Liubashenko

International community in the responsibility to protect concept.

Summary. The article provides with the category of international community in different significant issues and defines place of international community in responsibility to protect concept. Author emphasizes international legal nature of international community, analyzes different approaches for defining the term, and analyzes legal agency technic, which is used in responsibility to protect. Summarizing, the author defines international community as a destinator of international law; through legal agency technic, it is presented in different stages of responsibility to protect by different lists of subjects.

Keywords: international community, responsibility to protect, UN, intervention.

